

OZODLIKNI CHEKLASH JAZOSINING YURIDIK TAHLILI

Nosirbek Jasur o'g'li Qilichev

Samarqand davlat universiteti, yuridik fakulteti 2-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada jinoyat sodir etgan shaxsga nisbatan ozodlikni cheklash jazosini tayinlash asoslari, uning shartlari, muddatlari, ushbu jazoni qo'llash mumkin bo'lmagan holatlar, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi va boshqa normativ-huquqiy hujjatlarga asoslangan holda yoritib beriladi. Shu bilan birga bugungi kunda ushbu jazo turining sudlar tomonidan qo'llanilish statistikasi ham tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: jazo, jazoning maqsadi, penalizatsiya, jazo tizimi, ozodlikni cheklash, qo'shimcha taqiqlar, ma'muriy nazorat, sanksiya.

KIRISH

Jinoyat sodir etgan shaxsga nisbatan sud tomonidan qonunda belgilangan tartibda jazo tayinlanadi, ya'ni hech bir jinoyat jazosiz qolmaydi. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 42-moddasiga ko'ra jazo jinoyat sodir etishda aybli deb topilgan shaxsga nisbatan davlat nomidan sud hukmi bilan qo'llanadigan va mahkumni qonunda nazarda tutilgan muayyan huquq va erkinliklardan mahrum qilish yoki ularni cheklashdan iborat majburlov chorasidir. Jazo quyidagi maqsadda qo'llaniladi:

- Mahkumni axloqan tuzatish;
- Jinoiy faoliyatini davom ettirishiga to'sqinlik qilish,
- Mahkum, shuningdek boshqa shaxslar yangi jinoyat sodir etishining oldini olish.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 43-moddasida jazo tizimi mustahkamlangan bo'lib unda ozodlikni cheklash jazosi ham o'rin olgan. Biz quyida ushbu jazoning qo'llanilish shartlari, muddatlari va qanday shaxslar doirasiga qo'llash mumkin emasligini muhokama qilamiz.

Ozodlikni cheklash jazosi jinoyat to'g'risidagi qonunchilikka nisbatan yangi kiritilgan jazo choralariidan biri hisoblanadi. Ushbu jazo turi O'zbekiston Respublikasining 2015-yil 10-avgustdagi O'RQ-389-sonli qonuni bilan Jinoyat kodeksiga kiritilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Jinoyat kodeksiga mazkur jazo turi o'z tabiatiga ko'ra ozodlikdan mahrum qilish jazosiga muqobil jazo sifatida kiritilgan. U mahkumni jamiyatdan ajratmagan holda tarbiyalash vazifasini bajaradi. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 48¹-moddasiga ko'ra ozodlikni cheklash sud tomonidan mahkumga nisbatan yashash joyini u yoki bu sabab bilan tark etishni butunlay taqiqlashdan yoki sutkaning muayyan vaqtida yashash joyidan chiqishni cheklashdan iborat. Bunda yashash joyi deganda, mahkumning doimiy yashash joyidagi uylar, ko'p qavatli uylardagi kvartiralar, boshqa imoratlardagi yashash uchun mo'ljallangan xonalar va boshqa turar joylar tushunilishi lozim (Uy-joy kodeksi 10-moddasi). Sud hukmining qaror qismida: ozodlikni cheklash tariqasidagi jazo, yashash joyini butunlay tark etishni taqiqlashdan yoki sutkaning muayyan vaqtida yashash joyidan chiqishni cheklashning mazmuni aniq ko'rsatilishi lozim. Ozodlikni cheklash bir oydan besh yilgacha muddatga, voyaga yetmaganlarga esa olti oydan ikki yilgacha tayinlanadi hamda mahkumning yashash joyidagi ichki ishlar organining jazolarni ijro etish inspeksiyasi yoki sud tomonidan belgilangan boshqa organ nazorati ostida o'taladi. Ozodlikni cheklash, uni mahkumning yashash joyida o'tash shartlari sodir etilgan qilmishning xususiyati va sud chiqargan qarorni ijro etishdan bo'yin tovlashning oldini olish hisobga olingan holda sud tomonidan belgilanadi. Ozodlikdan cheklash jazosi Jinoyat kodeksining Maxsus qismining ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan va uncha og'ir bo'lmagan jinoyatlarni qamrab olgan moddalari sanksiyasida belgilab qo'yilganligini ko'rishimiz mumkin. Misol uchun JK 109-moddasi 2-qismi(qasddan badanga yengil shikast yetkazish) sanksiyasida 1 yilgacha ozodlikni cheklash, JK 124-moddasining (bolani almashtirib qo'yish) sanksiyasida 3 yildan 5 yilgacha ozodlikni cheklash jazosi nazarda tutilgan. Xuddi shunday jazo jinoyat kodeksining boshqa ko'plab moddalari sanksiyasida ham nazarda tutilgan.

Qo'llanilayotgan taqiqning (cheklashning) xususiyatlarini hisobga olgan holda, sud mahkumning zimmasiga quyidagi qo'shimcha taqiqlarni (cheklashlarni) yuklashi mumkin:

- muayyan joylarga bormaslik;
- ommaviy va boshqa tadbirlar o'tkazishda ishtirok etmaslik;
- muayyan faoliyat bilan shug'ullanmaslik;
- muayyan buyumlarga ega bo'lmaslik yoki ularni o'zida saqlamaslik;
- transport vositasini boshqarmaslik;
- mahkumlarni nazorat qiluvchi organing roziligisiz

yashash joyini, ish va (yoki) o'qish joyini o'zgartirmaslik, tegishli ma'muriy hududdan tashqariga chiqmaslik;

- muayyan shaxslar bilan aloqa o‘rnatmaslik;
- aloqa vositalaridan, shu jumladan Internetdan foydalanmaslik;
- alkogolli ichimliklar iste‘mol qilmaslik.

Bularning hammasi jazoning maqsadlariga samarali erishish uchun qo‘llaniladigan choralar hisoblanadi. Sud ozodlikni cheklashga hukm qilingan shaxsning zimmasiga o‘zi yetkazgan moddiy va ma‘naviy zararining o‘rnini qoplash, ishga yoki o‘qishga joylashish majburiyatlarini, shuningdek uning tuzalishiga ko‘maklashuvchi boshqa majburiyatlarni yuklashi mumkin. Ushbu majburiyatlarni yuklash asosi sud hukmining tavsif qismida ko‘rsatilishi lozim. Agar ozodlikni cheklashga hukm qilingan shaxs jazoni o‘tash davrida o‘zining jinoiy qilmishlarini anglab yetgan, tuzalish yo‘liga qat‘iy o‘tgan, yetkazilgan moddiy va ma‘naviy zararining o‘rnini qoplagan bo‘lsa, sud mahkumga nisbatan ilgari tayinlangan taqiqlarni (cheklashlarni) to‘liq yoki qisman bekor qilishi mumkin. Jinoyat-ijroiya kodeksining 44³-moddasi beshinchi qismiga muvofiq mahkumni unga yuklatilgan majburiyat (taqiq)lardan to‘liq yoki qisman ozod etish jazoni ijro etish idoralari taqdimnomasiga binoan sud tomonidan JPK 541-moddasida belgilangan tartibda amalga oshiriladi¹.

Mahkum ozodlikni cheklash tariqasidagi jazoni o‘tashdan qasddan bo‘yin tovlagan, shuningdek sud tomonidan o‘z zimmasiga yuklangan majburiyatlarni bajarmagan taqdirda, sud ozodlikni cheklash jazosining o‘talmay qolgan muddatini boshqa turdagi jazo bilan almashtirishi mumkin. Ozodlikni cheklash tariqasidagi jazoni o‘tash tartibi va shartlari mahkum tomonidan buzilganligi uchun jazolarni ijro etish inspeksiyasi unga nisbatan ogohlantirish tarzidagi intizomiy jazo chorasini qo‘llaydi.

Mahkum ozodlikni cheklash tariqasidagi jazoni o‘tashdan qasddan bo‘yin tovlagan, shuningdek sud tomonidan o‘z zimmasiga yuklatilgan majburiyatlarni bajarmagan taqdirda, jazolarni ijro etish inspeksiyasi sudga mahkum uchun ozodlikni cheklashning o‘talmagan muddatini jazoning boshqa turiga almashtirish haqida taqdimnoma kiritadi².

Jazoni o‘tashdan bo‘yin tovlash vaqti o‘talgan jazo muddatiga qo‘shib hisoblanmaydi. Qasddan bo‘yin tovlash deganda o‘zboshimchalik bilan, ya‘ni, uzrli sabablarsiz yashah joyini tark etish, yashah joyidan chiqish vaqtini buzish, shuningdek boshqa qo‘shimcha taqiqlarni kamida ikki marotaba buzish tushunilishi lozim³.

Ozodlikni cheklash jazosi quyidagilarga tayinlanmaydi:

- Harbiy xizmatchilar;
- Chet el fuqarolari;

• O`zbekiston Respublikasida doimiy yashash joyiga ega bo`lmagan shaxslarga.

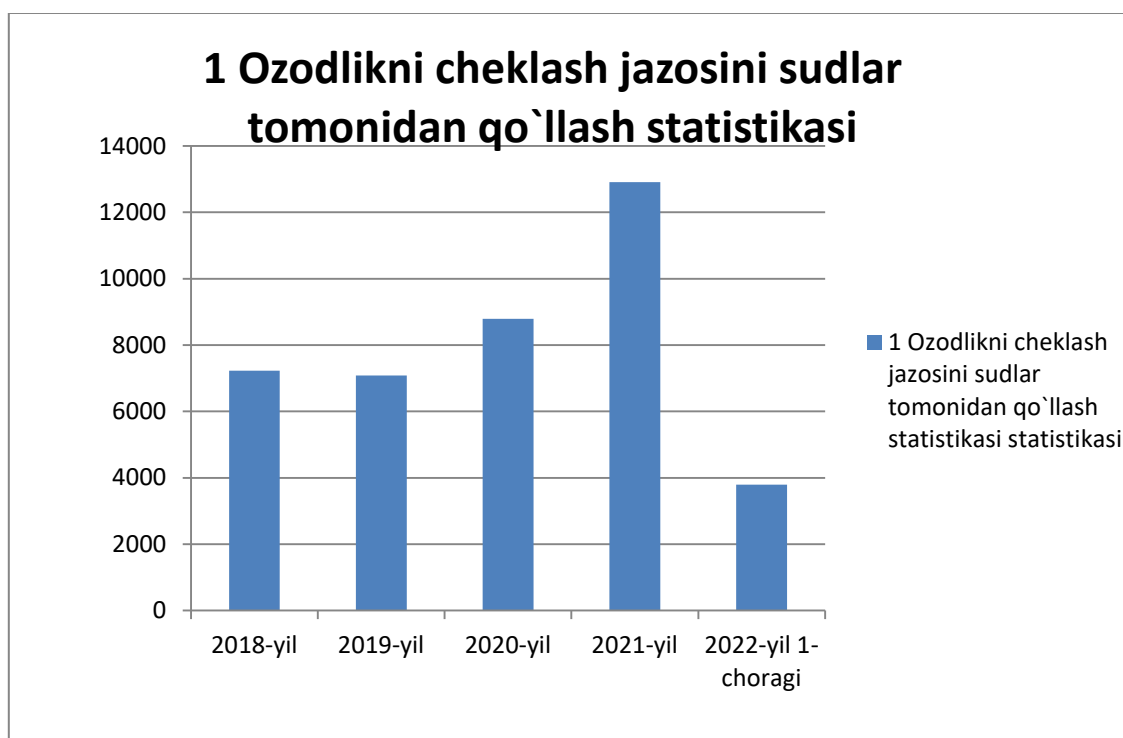
Ozodlikni cheklash jazosi jinoiy jazolarni liberallashtirishi munosabati bilan jinoyat kodeksiga penalizatsiya qilingan jazo turi hisoblanadi. Penalizatsiya tushunchasi muayyan jazoni qonunchilikning jazo tizimiga kiritish hisoblanadi. Ozodlikni cheklash jazosining bugungi kunda sudlar tomonidan keng qo`llanilayotganligi albatta ijobiy hisoblanadi. Shaxsni jamiyatdan ajratmagan holda axloqan tuzatish qaysidir ma`noda jinoyat sodir etganlarga berilgan yengillik hisoblanadi. Chunki ozodlikni cheklash ozodlikdan mahrum qilishdan ko`ra ancha yengil jazo chorasi hisoblanadi.

¹Qarang O`zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining 2006-yil 3-fevraldagi” Sudlar tomonidan jinoyat uchun jazo tayinlash amaliyoti to`g`risi”gi 1-son qarori 25⁴-bandi, 2-xatboshi

² O`zbekiston Respublikasi Jinoyat- ijroiya kodeksi. 44⁴-moddasi.

³ O`zbekiston Respublikasi Jinoyat- ijroiya kodeksi. 112-moddasi.

Quyida havola etilayotgan sud statistikasida biz ushbu jazo turning yildan yilga ko`proq qo`llanilayotganligini ko`rishimiz mumkin.

XULOSA

Maqola yakunida men Rim satirik shoiri Yuvenalning quyidagi so`zlarini keltirmoqchiman “Aybdor uchun birinchi jazo

o`z vijdoni oldida o`zini oqlay olmasligidir”. Darhaqiqat jazolar turlicha bo`lishi mumkin ammo vijdon oldida javobgarlik masalasi ham juda og`irdir. Shu sababli har bir shaxs jazoga sazovor bo`lgan qilmishni sodir etishdan o`zini tiyishi lozim.

REFERENCES

1. O`zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi.”Adolat”.Toshkent – 2021
2. O`zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi.”Adolat”.Toshkent – 2021
3. O`zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksi.”Adolat”.Toshkent – 2021
4. O`zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining 2006-yil 3-fevraldagi” Sudlar tomonidan jinoyat uchun jazo tayinlash amaliyoti to`g`risi”gi 1-son qarori
5. M.X.Rustamboyev. “O`zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksiga sharhlar”.Umumiy qism. 1-kitob Toshkent. Yuridik adabiyotlar publish. 2021.
6. M.Z.Muqimova. SamDU. “Jinoyat huquqi (Umumiy qism) Uslubiy qo`llanma.Samarqand – 2021

